

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Історико-соціологічний факультет
Кафедра політичних наук

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 11

Рівне – 2013

Панорама політологічних студій :
науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. –
Рівне : РДГУ, 2013. – Вип. 11. – 307 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Бортніков В. І.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
2. **Гон М. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (головний редактор).
3. **Канцелярук Б. І.** – д.політ.н., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
4. **Киридон А. М.** – д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського міжнародного університету.
5. **Круглашов А. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
6. **Макаренко Є. А.** – д.політ.н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
7. **Монолатій І. С.** – д.політ.н., професор кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
8. **Постоловський Р. М.** – к.і.н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, ректор Рівненського державного гуманітарного університету.
9. **Тихомирова Є. Б.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
10. **Троян С. С.** – д.і.н., професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України.
11. **Шеретюк В. М.** – к.і.н., доцент, декан історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.
12. **Шугасва Л. М.** – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.
13. **Юськів Б. М.** – д.політ.н., професор кафедри економічної кібернетики Рівненського державного гуманітарного університету.

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету.
Протокол № 4 від 29 листопада 2013 р.

За редакцією д.політ.н., професора М. М. Гона

Науковий вісник «Панорама політологічних студій»
затверджений ВАК України науковим фаховим виданням з політичних наук
(постанова Президії ВАК України від 14 квітня 2010 р. № 1 – 05/3)

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №16166-4638 Р

У збірнику опубліковані статті з методології та філософії політики, актуальних проблем та історії міжнародних відносин, регіоналістики, політичних процесів, а також дослідження в царинах етнополітології та етнодержавознавства.

Збірник адресований всім, хто цікавиться політичною наукою.

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний
гуманітарний університет, вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПОЛІТИКИ

Соловей А. М., Штерн В. Ю.	6	Ханна Арендт про співвідношення політики і моралі
Гарбадин А. С.	14	Феномен чужинця у структурах постмодерного розуміння політичного дискурсу Жака Дерріди
Березовська-Чміль О. Б., Черниш Т. В.	22	Вплив політичних міфів на формування індивідуальної свідомості
Лаврук Т. П.	29	Політичні цінності як стратегіми функціонування політичних пріоритетів
Валух Л. І.	37	Проблема визначення та класифікації ресурсів влади у зарубіжній політичній думці ХХ ст.
Мордовець М. В.	43	Політична активність VS політичного активізму: особливості концептуального розрізнення
Соколова О. М.	52	Демографічна політика як актуальний об'єкт сучасної політології
Варинський В. О.	60	Концептуальні підходи до визначення поняття «соціальний капітал»
Кушакова М. К.	66	Маси як об'єкт політичного маніпулювання
Кривенко С. О.	73	Психологічні та стилістичні аспекти функціонування політичного дискурсу

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Осипова С. А.	81	Історико-політологічне обґрунтування державності невизнаних: історичні факти проти політичної кон'юктури
Остап'як В. І.	89	Євроінтеграційні імперативи (Україна – ЄС)
Криворучко Н. В.	96	Участь Чеської Республіки у миротворчих операціях НАТО
Хорошенко С. І.	108	Україна – Латвія: співробітництво в галузі освіти, культури та науки
Юрчак В. М.	115	«Іракське питання» в системі франко-американських відносин

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ

Хома Н. М.	122	Корпоративне громадянство як форма взаємодії держави, бізнесу та суспільства
Долженков О. О.	129	Групи тиску в політичному процесі України
Ніколаєнко Н. О.	136	Технології адміністративного ресурсу в рамках президентських виборчих кампаній (1999, 2004, 2010 років) в Україні
Пашковський П. І.	144	Проблема впливу радянської політичної еліти на процес дезінтеграції СРСР у західній історіографії
Хаврук І. А.	151	Конституційні процеси в Російській Федерації: референдум 25 квітня 1993 року та роль Конституційного Суду РФ
Білоусов О. С.	159	Політичне та нормативно-правове забезпечення формування інформаційного суспільства в Україні
Збрицька Л. Г.	166	Вплив мережі Інтернет на політичні інтереси сучасних українських громадян
Грицан А. В.	172	Підходи до реалізації ініціатив електронного уряду
Тимоць Б. Ю.	179	Політичні конфлікти в умовах посткомунізму: особливості та специфіка управління

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Долганов П. С.	188	Українська національна ідея: можливі шляхи конструювання
Івчик Н. С.	198	Діти як суб'єкт геноциду (на прикладі Голокосту)
Матвієнків С. М.	207	Етнополітична регіоналізація сучасної України
Козачук О. О.	214	Політика Канади та США щодо корінних народів: можливі уроки для України
Омельченко О. А.	220	Етнопсихологічні та соціокультурні особливості населення Франції (політичний і педагогічний аспекти)
Соколов О. М.	227	Формування теорії мультикультурності: історія та чинники впливу

ПОЛІТИЧНА РЕГІОНАЛІСТИКА

Ротар Н. Ю.	235	Чернівецька ідентифікаційна матриця початку 1990-х рр.: громадянський та макрополітичний виміри
Малиновський В. Я.	246	Становлення і розвиток муніципальної влади у Волинській області (1990–2010 рр.)
Голуб'як Н. Р.	254	Наукове осмислення категорії «регіональна політика»
Венгринюк Л. Я.	262	Маркування політичного простору (досвід районів Львівської області)

РЕЦЕНЗІЇ

Гон М. М.	273	Переосмислення статусів Польщі та України у дискурсі політології
Монолатій І. С.	277	Міжетнічна взаємодія в західноукраїнському місті як інтертекст
Захарчук І. В.	285	«Те, що люди думають...»: історія у дзеркалі суспільних настроїв
Відомості про авторів	304	
Вимоги до оформлення статей	307	

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Батищев Г. С. Истина и ценности / Г. С. Батищев // Познания в социальном контексте. – М., 1994. – С. 7–43.
2. Василенко И. А. Политическая глобалистика: Учеб. пособие. – М. : Логос, 2003. – 359 с.
3. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. – К. : Фенікс, 2003. – 584 с.
4. Дністрянський М. С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології М. С. Дністрянський. – Львів: ЛНУ, 2003. – 111 с.
5. Крымский С. Б. Ценностно-смысловой универсум как предметное поле философии / С. Б. Крымский // Философская и социологическая мысль. – 1996. – №3-4. – С. 3–15.
6. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопр. философии. – 1996. – №4. – С. 20–28.
7. Ціннісні орієнтації (Аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80 – 90-х років). – К. : Наукова думка, 1995. – 324 с.

УДК 324: 321. 74

Валюх Л. І.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ РЕСУРСІВ ВЛАДИ У ЗАРУБІЖНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ХХ ст.

У статті досліджено проблему визначення та класифікації ресурсів влади у зарубіжній політичній думці ХХ ст. Особлива увага зосереджена на величезній різноманітності концепцій та відсутності загальноприйнятого (універсального) трактування ресурсів влади.

Ключові слова: влада, ресурси влади, мобілізація ресурсів, «владна позиція».

Валюх Л. І. Проблема определения и классификации ресурсов власти в зарубежной политической мысли ХХ в.

В статье исследована проблема определения и классификации ресурсов власти в зарубежной политической мысли ХХ в. Особое внимание сосредоточено на огромном разнообразии концепций и отсутствии общепринятой (универсальной) трактовки ресурсов власти.

Ключевые слова: власть, ресурсы власти, мобилизация ресурсов, «властная позиция».

Valyukh L. I. The problem of definition and classification of power resources in a foreign political thought of the twentieth century.

The article studies the problem of determination and classification of government resources in a foreign political thought of the XX century. The main attention is paid to a great variety of conceptions and absence of an accepted (multifunctional) rendering of government resources.

Government is often said to be a tool of influence on one's behavior or events development. The notion of government resources allows to explain what exactly

underlies a person's power and in what way a person manages to make an object act in a defined direction. Most scientists agree that government resources are various and there is no "multifunctional" resource. H. Laswell i E. Caplan define eight main resources ("core values") of a government: government (being simultaneously a basis of another(bigger) power), respect, a moral duty, love, welfare, fortune, skills and intelligence. Dal' has offered a more detailed list of political rule resources containing free time of a political actor, money and fortune, work places control, information control, social state, charismaticness, popularity and legitimacy, official powers, solidarity, capability to receive support from other people and groups etc.

Not all leverages over an object being at a person's disposal are government resources, but only those, which can provide an object subornance.

These and those things and features become government resources only concerning certain people and can be efficient only under certain conditions. Those possessing government resources do not automatically become wielders of power if they don't have enough knowledge and experience to use resources.

Complexity and differences of government are reflected in a great variety of conceptions and absence of an accepted rendering of its resources. The analysis of government resources has shown that every classification has a «grain of truth», but at the same time contains some restrictions, i.e. gaps in accuracy of interpretation of aspects in power relations system.

Key words: power, resources of power, mobilization of resources, «imperious position».

Дослідження та аналіз основних елементів політичної влади є актуальним та цікавить багатьох науковців. Проте жоден дослідник не зміг запропонувати таке потрактування влади, яке було б універсальним та описувало всі найважливіші її властивості та атрибути. Різноманітність владних відносин та розмаїття суспільних сфер їх прояву породжує низку теоретичних і практичних проблем їх дослідження. Аналіз ресурсів влади цілком необхідний для розуміння розподілу влади в суспільстві, а також допомагає розрізнати різні форми влади та оцінити її основні параметри.

Ретельний аналіз як вітчизняної, так і зарубіжної літератури свідчить про те, що проблема ресурсів влади розроблена недостатньо. Існуючі концепції владних ресурсів не повною мірою відображають місце і роль різноманітних ресурсів у здійсненні політичної влади. Окремі аспекти дослідження даної проблематики висвітлено у працях В. Г. Ледеяєва, В. Ф. Халіпова, Е. Тоффлера, Р. Мартіна. Метою статті є аналіз проблеми визначення та класифікації ресурсів влади у зарубіжній політичній думці ХХ ст.

Владу часто потрактовують як здатність вплинути на поведінку особи чи перебіг подій. Поняття ресурсів влади дозволяє пояснити, що лежить в основі влади суб'єкта, яким чином він може змусити об'єкт діяти в бажаному напрямку.

Твердження про те, що влада обумовлена певним набором ресурсів, які дозволяють суб'єкту реалізувати свою волю щодо об'єкта, поділяють більшість дослідників влади. «Основними елементами будь-якого пояснення влади, – пише Р. Мартін, – є цілі актора і розподіл ресурсів, необхідних для їх досягнення» [7].

Ресурси влади зазвичай трактують як засоби, за допомогою яких один актор може вплинути на інших акторів. Найбільш поширеним визначенням ресурсу є наступне: «Ресурс – це атрибут, обставина чи благо, володіння яким збільшує

здатність впливу його власника на інших індивідів або групи» [4]. Британський вчений М. Роджерс, якому належить вищенаведене визначення, розрізняє два типи ресурсів, а саме: «інфра-ресурси» та «інструментальні ресурси». Перші – це атрибути, обставини або блага, які повинні бути в наявності до того, як «інструментальні ресурси» будуть приведені в дію. Це ніби попередні умови, без яких «інструментальні» ресурси залишаються незадіяними [4].

«Інструментальні» ж ресурси тлумачаться як засоби здійснення впливу: вони можуть використовуватися для заохочення, покарання або переконання. Таким чином, поняття «інфра-ресурсів» вводиться для того, щоб з'ясувати, чому в різних ситуаціях ті індивіди, які здійснюють владу, мобілізують (чи ні) свої «інструментальні ресурси» [4].

Існують й інші спроби класифікації ресурсів. Наприклад, американський вчений А. Етціоні пропонує розділити ресурси на три категорії: утилітарні, примусові, нормативні. Мета його класифікації – зіставити окремі типи ресурсів зі специфічними способами панування. Використання утилітарних ресурсів дозволяє подолати опір таким чином, що об'єкт погоджується підкоритися волі суб'єкта влади в обмін на ресурси, які йому необхідні [6, с. 47].

До примусових ресурсів індивід вдається тоді, коли намагається знайти додаткові засоби, щоб ще більше обмежити свободу іншого. Необхідність вдаватися до примусу в організаційному плані тлумачиться як засіб крайньої загрози, що застосовується у період економічної кризи. Нарешті, через посередництво нормативних ресурсів індивід намагається блокувати опір іншого за допомогою переконання. У цьому випадку він намагається викликати схвалення іншого скоріше шляхом зміни його намірів і уподобань, ніж об'єктивної ситуації [6, с. 47].

Таким чином, дві перші категорії ресурсів дозволяють протидіяти опору підлеглих, впливаючи головним чином на об'єктивну ситуацію, в якій вони перебувають, тоді як третя категорія впливає на формування сприйняття підлеглими свого становища і є певним ідеологічним маніпулюванням.

Більшість дослідників погоджуються, що ресурси влади різні та немає єдиного «універсального» ресурсу. С. Бекерек і Е. Лолер додають до класифікації ще один тип ресурсів влади – знання. Х. Лассуелл і Е. Кеплен виділяють вісім основних ресурсів («основних цінностей») влади: влада (яка може виступати основою для іншої (більшої) влади), повага, моральний обов'язок, любов, добробут, багатство, вміння і освіченість. Американський політолог Р. Даль запропонував ще більш докладний перелік ресурсів політичної влади, що включає вільний час політичного актора, гроші та багатство, контроль за робочими місцями, контроль за інформацією, соціальний стан, харизматичність, популярність і легітимність, посадові права, солідарність, здатність отримати підтримку інших людей і груп тощо [3]. У даному випадку термін «ресурси влади» використовується відносно дуже широкого спектру речей – від матеріальних об'єктів до духовних сутностей.

З приводу того, що саме можна віднести до ресурсів влади, точаться бурхливі дискусії. Це питання стосується насамперед знання, вміння, моральних та інших особистісних характеристик.

Т. Бентон пропонує розмежувати «можливості» та «ресурси». Перші відносяться до внутрішньої природи акторів, другі – до їх зовнішніх структурних властивостей. Наприклад, індивідуальні «можливості» включають знання, вміння, компетентність, силу тощо, а колективні – доступність знання, вміння й інші

компоненти індивідуальних акторів, способи комунікації, якості лідерства тощо [1]. Е. Голдмен зазначає, що для володіння владою обов'язково потрібні інформаційні ресурси: суб'єкт повинен знати, завдяки яким діям досягне бажаного результату. Відсутність відповідної інформації означає відсутність влади [1].

Роль «зовнішніх» і «внутрішніх» ресурсів у владному відношенні в певному сенсі однакова: і ті, і інші є засобами впливу суб'єкта на об'єкт, виражають їх нерівність і залежність об'єкта від суб'єкта. У деяких випадках влада, як уже зазначалося, ґрунтується виключно на «внутрішніх» ресурсах, наприклад, на фізичній силі, володінні важливою інформацією або інтелектуальній перевазі.

Американський соціолог Е. Тоффлер аналізує основні ресурси політичної влади – силовий, економічний та інформаційний. У доіндустріальних (традиційних) суспільствах, зазначає Тоффлер, основним ресурсом влади виступала сила. Головна слабкість сили, за Тоффлером, полягає в її абсолютній негнучкості. Сила здатна лише на грубий примус, отже, вона може бути використана тільки для покарання: «Не підлягає сумніву, що насильство – втілене в ножі вуличного грабіжника або в ядерній ракеті – може дати страшні результати. Тінь насильства, або сили, відбита в законі, стоїть за кожною дією уряду, будь-який уряд покладається на солдатів і поліцію заради додання сили своїй волі... але насильство в цілому натрапляє на серйозні перешкоди. Навіть коли воно “спрацьовує”, то породжує опір. Жертви й учілилі чекають першого зручного випадку, щоб завдати відповідного удару» [5].

Другим ресурсом влади, за Тоффлером, є багатство (або економічний ресурс). Вчений називає його владою «середньої якості»: «Багатство – більш зручний інструмент влади. Замість простого залякування чи покарання він може запропонувати добре градуйовані нагороди – виплати й винагороди. Отже, воно значно гнучкіше сили» [5]. Однак найякіснішу владу, за Тоффлером, дає застосування знання: «Високоякісна влада передбачає ефективність – досягнення мети з мінімальними джерелами влади... Найкраще те, що володіючи знаннями, можна, в першу чергу, обійти небажані ситуації, а також уникнути зайвих витрат сил і засобів» [5].

Існує межа застосуванню і сили, і багатства – у сучасному світі не завжди можна використовувати силу, і не все можна купити за гроші. Знання ж, навпаки, не мають обмежень у застосуванні, вони здатні накопичуватися й підсилюватися за рахунок досвіду. Революційна ж, за словами вченого, характеристика знань, полягає в тому, що ними можуть володіти як наймогутніші й найзаможніші люди, так і найслабкіші та найбідніші, і тому Е. Тоффлер називає знання найдемократичнішим ресурсом влади.

На думку російського дослідника В. Г. Ледяєва, поняття «ресурси влади» слід відносити до будь-яких засобів, що використовуються суб'єктом для підпорядкування об'єкта – фізичних, психічних, соціальних, організаційних тощо, тобто використовувати його в найбільш широкому сенсі [3]. Отже, до ресурсів влади можна віднести легітимність і зброю, багатство і офіційний статус, певні ідеї та елементи навколишнього середовища, традиції і людей тощо. Він вважає, що варто відносити до ресурсів влади суб'єкта тільки ті засоби впливу на об'єкт, які суб'єкт контролює і може використати в потрібний час.

Ресурси влади забезпечують підпорядкування об'єкта не в будь-яких ситуаціях, а лише за наявності певних умов. Наприклад, земля та інші природні

ресурси та цінності є потенційно важливими тільки в тому випадку, якщо вони не є загальнодоступними [3].

Теза про те, що володіння ресурсами не обов'язково призводить до отримання влади, є загальноприйнятою. Вчені доводять, що ресурси можуть стати основою владних відносин лише в тому випадку, якщо суб'єкт володіє відповідним знанням та вмінням їх використовувати.

Соціальні норми настільки міцно вкорінюються у свідомості та поведінці людей, що вони вже не можуть порушити їх приписів. Зрозуміло, що ставлення людини до тих чи інших норм може змінюватися, але впродовж якогось часу норми ефективно впливають на її поведінку, обмежуючи вибір цілей та засобів їх досягнення. Люди знаходяться під впливом традицій, міфів, ідеології, які становлять невід'ємну частину їх особистості. Конфлікт між бажаннями і соціальними обмеженнями (у тому числі самообмеженнями), між тим, що люди хочуть, і тим, що вони можуть (або що їм дозволено), органічно притаманний для людського життя: бажання часто не співпадають із можливостями їх реалізації.

Таким чином, для отримання та реалізації влади особа повинна мати необхідні ресурси і бути здатною використовувати їх для досягнення своїх цілей. Однак і цього може бути недостатньо. Ще однією умовою є мобілізація ресурсів. Суть полягає в тому, що суб'єкт повинен не тільки володіти ресурсами влади і знати, як їх використовувати, але також бути готовим застосувати їх у потрібний момент.

Для того, щоб підкреслити, що влада є відношенням між суб'єктом і об'єктом, деякі дослідники використовують поняття «владна позиція». «Владна позиція» фактично означає сукупність умов (обставин), у яких суб'єкт може ефективно використовувати свої ресурси для досягнення певних цілей. За сприятливих обставин ресурси можуть бути використані, за несприятливих – ні [3]. Дане питання детально розглядалося теоретиками соціального обміну. На їх думку, в основі влади лежить залежність. Джерелом влади виступає нерівномірний розподіл ресурсів, який змушує об'єкт підкорятися суб'єкту в обмін на ті чи інші цінності або послуги. Іншою умовою виникнення владних відносин є відсутність можливості для об'єкта отримати ці цінності та послуги з інших джерел. Ці ідеї були розвинені та використані Р. Мартіном в його детальній схемі механізму влади. Владні відносини, пише Мартін, виникають в результаті взаємодії цілого комплексу взаємопов'язаних факторів. Так само, як і теоретики соціального обміну, Мартін вважає, що влада в кінцевому рахунку обумовлена залежністю об'єкта від суб'єкта, оскільки суб'єкт має ресурси, які об'єкт може отримати тільки в результаті підпорядкування суб'єкту. Залежність є наслідком нерівномірного розподілу ресурсів і технології їх використання. Ресурси стають ефективними засобами влади, коли вони нагальні й рідкісні. Ці дві властивості визначають «значущість» ресурсів. Розподіл контролю над бажаними ресурсами безпосередньо обумовлює залежність. Тобто кількість влади визначається балансом взаємної залежності об'єкта і суб'єкта і можливостями її уникнення: чим більший дисбаланс і важче уникнути залежності, тим більше об'єкт змушений підкорятися суб'єкту і, отже, тим більшою є влада суб'єкта над об'єктом [1]. Такі способи пояснення влади мають беззаперечні переваги. Однак проблема полягає в тому, що не всі владні відносини можна представити як відносини залежності та обміну.

Наприклад, Х. Мічнер і Р. Сухнер виділяють чотири можливі стратегії, за допомогою яких суб'єкт може підвищити значимість своїх ресурсів для

досягнення більш вигідної взаємодії з об'єктом або знизити свою залежність від нього. Перша стратегія – «блокування результатів» – полягає у перешкоджанні доступу об'єкта до бажаних для нього цінностей. Друга – «формування потреб» – спрямована на вироблення у об'єкта більшого інтересу до тих або інших цінностей суб'єкта, що дасть можливість підвищити «плату» об'єкта при обміні на ці цінності. «Розширення владної структури» – третя стратегія, що представляє собою створення альтернативних джерел реалізації потреб суб'єкта, що знімають його залежність від інших суб'єктів. «Відмова» – четверта стратегія, виражається у рішенні суб'єкта переглянути «ціну», яку він платить в процесі обміну з іншим суб'єктом [8]. Ці пояснення використання ресурсів влади, що ґрунтуються на основних ідеях теорії соціального обміну, також не можуть претендувати на статус універсальної схеми аналізу влади та її джерел, хоча цілком можуть бути застосовані до окремих форм влади. Мабуть, створення такої схеми неможливо в принципі за великої різноманітності ресурсів влади: різні ресурси діють по-різному. Крім того, один і той же ресурс може мати кілька різних способів застосування, а суб'єкти влади зазвичай використовують не один ресурс влади, а їх сукупність. Тому певні ресурси найчастіше асоціюються з конкретними формами влади.

Влада над людьми не може розглядатися як внутрішня властивість соціальних суб'єктів, оскільки вона залежить не тільки від них самих, але і від їх відносин з іншими соціальними суб'єктами і навколишнім середовищем. Не всі наявні в розпорядженні суб'єкта важелі впливу на об'єкт є ресурсами влади, а лише ті, які можуть забезпечити підпорядкування об'єкта. Ресурси влади різноманітні. Деякі з них (знання, вміння, воля, фізичні здібності тощо) є обов'язковими для будь-яких владних відносин, без них суб'єкт не може реалізувати свій потенціал влади (загальну сукупність всіх ресурсів).

Отож, ті чи інші речі й властивості виступають в якості ресурсів влади тільки відносно конкретних людей і ефективні лише за наявності певних умов. Ті, хто володіє ресурсами влади, не стають суб'єктами влади, якщо вони не мають достатніх знань і умінь їх використовувати. Способи впливу ресурсів влади на об'єкт різні, тому не існує універсальної схеми, що пояснює механізм підпорядкування. Пропоновані низкою дослідників пояснення дій ресурсів влади мають обмежену сферу використання і їх не завжди можна застосувати до маніпулятивних і силових форм влади.

Складність і протиріччя влади відображається у величезній різноманітності її концепцій та відсутності загальноприйнятого трактування її ресурсів. Аналіз ресурсів влади показав, що кожна класифікація несе в собі «зерно істини», але разом з тим має і свої обмеження, прогалини в точності інтерпретації будь-яких аспектів системи владних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурковский И. В. Теоретико-методологический аспект проблемы ресурсов политической власти [Электронный ресурс] / И. В. Бурковский // «Общество. Среда. Развитие» («TERRA HUMANA»). – 2010. – № 2. – Режим доступа : http://www.terrahumana.ru/arhiv/10_02/10_02_12.pdf
2. Желтов В. В. Теория власти: учеб. пособие для вузов / В.В. Желтов – 2-е изд., перераб. – М. : Флинта; Московский психолого-социальный ин-т, 2008. – 583 с.

3. Ледаев В. Г. Власть: концептуальный анализ [Электронный ресурс] / В. Г. Ледаев. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001. – 384 с. – Режим доступа : <http://grachev62.narod.ru/led/chapt09.htm>
4. Технология власти (философско-политический анализ) [Электронный ресурс] / Отв. ред. Р. И. Соколова. – М. : ИФ РАН, 1995. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/4525/4526>.
5. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: знание, богатство и сила на пороге XXI века [Электронный ресурс] / Э. Тоффлер. – М., 2003. – Режим доступа : http://yanko.lib.ru/books/cultur/toffler-power_shift-ru-l.pdf
6. Халипов В. Ф. Кратология как система наук о власти / В. Ф. Халипов. – М. : Республика, 1999. – 303 с.
7. Wrong D. H. Power: Its Forms, Bases, and Uses. With a New Preface / D. H. Wrong. – Oxford : Basil Blackwell, 1988. – 327 p.
8. Zorawar Daulat Singh. The Complexity of Measuring National Power [Электронный ресурс] / Journal of Defence Studies, 2012. – Vol-6, Issue-2. P. 94–99. – Режим доступа : http://idsa.in/system/files/JDS_6_2_ZorawarDaulatSingh.pdf

УДК 32.019.5

Мордовець М. В.

ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ VS ПОЛІТИЧНОГО АКТИВІЗМУ: ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО РОЗРІЗНЕННЯ

У статті представлено аналіз змістовного значення поняття «активізм» з урахуванням існуючих його різноміслювань і зроблена спроба встановлення найбільш адекватного сутнісного обсягу цього поняття у порівнянні з поняттям «соціально-політична активність». Представлені форми сучасного активізму як ілюстрації до визначення теоретико-концептуального змісту поняття.

Ключові слова: соціально-політична активність, політичний активізм, політичний процес, форми участі, форми протесту.

Мордовець М. В. Политическая активность VS политическому активизму: особенности концептуального различения.

В статье представлен анализ содержательного значения понятия «активизм» с учетом существующих его разнотолкований и сделана попытка установления наиболее адекватного сущностного объема этого понятия в сравнении с понятием «социально-политическая активность». Представлены формы современного активизма как иллюстрации к определению теоретико-концептуального содержания понятия.

Ключевые слова: социально-политическая активность, политический активизм, политический процесс, формы участия, формы протеста.

Mordovez M. V. Political activity VS political activism: features of conceptual difference.

The term “activism”, which is synonymous with the terms “social activity”, “social movement”, “socio-political activity”, “political participation”, “lobbying”, has become popular in the political rhetoric of the Post-Soviet countries. Scientists distinguish and other forms of the activism. By this way “activism” is defined as a disinterested activity, based on the inner motivation; as the efforts to promote or prevent social, political, economic or ecological changes or stagnation; as a form of political extremism or as the movement of the new generation, which has as an aim to stress on the self “deviation” from the stereotypes that used to be before that as “stepwise aggression”. That explains mostly the negative perception of the term “activism” as complex action of anti-systematical directionality.

The urgent problem in the socio-political discourse is the determination of the term “activism” that is proved by the significant number of works on this topic.

Nowadays there are in use terms: eco-activism (O. Usacheva, I. Khaliy, O. Janizkiy), activism-anti-consumerism (N. Klein, V. Merzlyakova, G. Zopolzkih, etc.), youth activism (E. Omelchenko, T. Szcsepanska), media-activism (A. Belyakov, O. Matveytsev, D. Rashkoff), cyber-activism (D. Denning), judicial activism (E. Haywood), sextremism (L. Offmann, M. Dmitrieva), LGBT-activism (V. Sukovataya, D. Vershinina, A. Gorshkov), traditional and post-traditional activism (P. Fridman), activism-craftimism (K. Hiller), etc. Considering that the term “activism” is spreading through socio-political discourse there is a problem of defining of this term that is proved by the works of following authors: O. Bikbov, M. Gorniy, O. Omelchenko, N. Radina, K. Chystyakova, I. Khaliy, O. Hansen-Lowe, O. Usachova, D. Fillipova, P. Fridman, T. Szcsepanska, O. Janizkiy, etc.

The use of the term “political activism” is directed on emphasizing the demonstrative form of the protest socio-political behavior. The forms of which became radical anti-consumer actions; practices of “barrier” or “culture jamming”, hacktivism; practices of “voluntary simplicity”, consumer retreatism, downshifting, de-growth, frugalizm; sextremism. The subjects of the movement are youth subcultures, left-wing movements, utopians.

The content analysis of the term “activism” is represented in the article considering its variable definitions. The attempt to establish the most adequate definition has been made by comparison with the term “socio-political activity”. The forms of the modern activism are represented as the illustrations to the determination of the theoretical and conceptual content of the term: 1) radical anti-consumption movements; 2) practices of “barrier” or “culture jamming”, hacktivism; 3) practices of “voluntary simplicity”, consumer retreatism, downshifting, de-growth, frugalizm; 4) sextremism.

All mentioned forms of the modern activism show the variety of the demonstrative behavior directed besides at the changing of socio-political situation, at the demonstration of the self-position to the last one. Clear is that this forms of activism “carnavalesque turn upside down” the system of traditional political participation probably because of the high level of the distrust to it, as to the mechanism of the real political process. Obviously, the term “political activism”, narrowing the term “activism”, is related to the phenomena of systematic activity of the subjects that directed their efforts at the permanent, perceived, demonstrative participation in the politic. So, the use of the term “political activism” is directed at emphasis on exalted, demonstrative form of the protective socio-political behavior.

The term “socio-political activism”, in comparison with the term “socio-political activity”, is negative and directed at the emphasizing on the untraditional, expressive,

extremist forms of the socio-political behavior directed besides at the result, at the demonstration of the protest.

Key words: social and political activity, political activism, political process, participation forms, protests forms.

Політична активність як тип соціальної поведінки привертає увагу дослідників, оскільки супроводжує процеси трансформації соціально-політичної системи. З одного боку, політична активність визнається формою суб'єктної самореалізації людини, з іншого – формою організації колективної цілісності. Як форму суб'єктивної самореалізації політичну активність розглядав ще Аристотель, який вважав, що займатися політикою людину спонукає її власна природа, тому він називає людину політичною твариною. Втім, політика є сукупністю відносин між великими соціальними групами: етносами, націями, станами, класами, конфесійними спільнотами, партіями, державними утвореннями, ін. Відповідно, політичними слід вважати дії, в яких втілюються формальні або неформальні міжгрупові відносини. При цьому сфера політичної активності включає соціальні дії від індивідуального лідерства до державного регулювання життєдіяльності суспільства, публічних акцій, цивільних і міжнародних взаємин, конфліктів, воєн та ін.

У політичній риторичі пострадянських країн популярності набув термін «активізм», якому синонімічні: «громадська діяльність», «громадський рух», «суспільно-політична активність», «політична участь», «люблювання». Цей список поширено такими термінами, як «хактивізм», «кібертероризм» та ін. З огляду на поширення терміну «активізм» у суспільно-політичному дискурсі є проблема визначення цього поняття, про що вказують роботи таких авторів, як О. Бікбов, М. Горний, О. Омельченко, Н. Радіна, К. Чистякова, І. Халій, О. Ханзен-Льове, О. Усачова, Д. Філіпова, П. Фрідман, Т. Щепанська, О. Яніцький та ін. Отже, метою статті є аналіз змістовного значення поняття «активізм» з огляду на існуючі тлумачення та встановлення прийняттого сутнісного обсягу у порівнянні з поняттям «соціально-політична активність».

В американському варіанті активізм – це діяльність, яка виконується безкорисливо з внутрішніх спонукань: підтримка прав меншин, підтримка руху проти дискримінації груп, захист природи, підтримка політичних партій або компаній. Активізм складається із зусиль щодо сприяння або перешкоджання соціальним, політичним, економічним або екологічним змінам або застою. Активізм може приймати широкий діапазон форм від написання листа в газету до політичних кампаній, економічної активності, такої, як бойкоти, мітинги, страйки, голодування.

За даними К. Чистякова термін «активізм» називає різновид політичного екстремізму. Автор зазначає, що термін виник у середовищі російської еміграції в 20-х роках, а його рання згадка міститься в роботах П. Струве, який вважав «активістами» діячів тих організацій, які ведуть боротьбу з більшовиками. З часом термін отримав більш широке тлумачення: «активістами» стали називати всіх, хто боровся з радянською владою. Він став використовуватися вченими, військовими, громадськими діячами, публіцистами (П. Краснов, Г. Федотов, ін.). Отже, активізмом К. Чистяков називає «політичну доктрину тієї частини російської еміграції, яка вела боротьбу з більшовицькою владою в Росії з метою її повалення» [1].

Існує версія, що термін «активізм» набув першого визначення на початку ХХ ст. у роботі німецького літератора Курта Хіллера «Про місце активізму» для позначення нових тенденцій в літературі, що пізніше увійшли в історію під назвою «експресіонізм» [2, с. 846–850]. К. Хіллер визначив «активізм» як рух нового покоління, який має за мету підкреслення власного «відхилення» від існуючих до того стереотипів, виклик резонансу, епатування публіки. Така «активістська» / «поведінкова» складова авангарду – невід’ємна частина експресіоністського руху. За визначенням австрійського славіста А. Ханзен-Леве, «ранній активізм в Німеччині намагався залучити до творчого акту публіку і в своїх публікаціях, друкованих органах і організованих угрупованнях демонстрував протидію сталим порядкам і вслякю цю публіку епатував новаторськими ідеями й екстравагантними витівками». Такий «активізм» характеризується як «гносеологічний експеримент», оскільки ця «епатуюча агресія» – ляпас «суспільному смаку», будучи не рукоприкладством, а естетичною провокацією, через сміх спонукає до рефлексії» [3, с. 65–66]. Тема «великого міста» у експресіоністській версії знайшла риси «демонічності і динамічності», які були зараховані до стилеутворюючих рис літературного експресіонізму.

Отже, історія походження терміну «активізм» підкреслює, що його використання пов’язується з експресивною дією, з демонстративною опозиційністю системі. На думку В. Тітова та О. Газова, «у громадського активіста, який хоче займатися політикою всерйоз, є три шляхи: шлях у мирні парламентарські партії, шлях у навролополітичний «кримінал» або шлях в гучну і яскраву, але, загалом-то, безперспективну «движуху» [4].

Демонстративна опозиційність, карнавальність, заперечення стереотипу супроводжує змістовні особливості будь-яких форм активізму. З цього виникає негативне сприйняття «активізму» як комплексної дії антисистемної спрямованості. На ідеологічно усвідомлений і спрямований характер такої дії вказує і форма вживання терміну, яка містить суфікс «ізм».

На особливості ідеологічного усвідомлення звертають увагу автори енциклопедичного словника з філософії під редакцією А. Івіна (2004 р.), де наведено визначення: «активізм» – це філософська концепція, яка вважає активність, діяльність, зокрема духовну активність, сутністю реальності; уявлення про те, що сутність людини полягає не в спогляданні, а в діяльному перетворенні зовнішнього світу; моральна вимога завжди переходити від теоретичних висновків до практичних дій. Поняття чистого акту, висхідне до аристотелівської концепції божества, широко використовувалося схоластичною думкою, а потім Г. Лейбніцем, І. Фіхте та ін. Активізм означає переконання, що рішення проблеми істини не може бути знайдено за допомогою абстрактного теоретизування; насамперед предметна, перетворююча світ діяльність є ключем до істини [5].

На початку ХХІ ст. виникли спроби визначити різновиди активізму. Американський дослідник, ідеолог Інституту Систейдинга Петрі Фрідман структурно поділив активізм на «традиційний» (folk activism) та «пост-традиційний». Так, «пост-традиційний» – це «новий тип політичного активізму, заснований не на прагненні діяти взагалі, а на прагненні діяти для втілення ...продуманої стратегії». «Сучасна дурна» політика, – зазначає П. Фрідман, – є результатом інтуїтивного традиційного активізму, в основі якого – інстинкт, що вимагає домагатися політичних змін шляхом міжособистісної взаємодії» [6]. На

думку дослідника, щоб змінити ситуацію, суспільство має експериментально модифікувати мережу стимулів, що обумовлюють політичну поведінку; створити нові політичні інститути, які б створили конкуренцію універсальному політичному стандарту – демократії, яка помилково визнана кращим стандартом правління.

Дослідники виокремлюють і інші різновиди активізму. Сьогодні використовують терміни: еко-активізм (О. Усачева, І. Халій, О. Яницький); активізм-антиконсьюмерізм (Н. Кляйн, В. Мерзлякова, Г. Запольських та ін.); молодіжний активізм (Е. Омельченко, Т. Щепанська); медіа-активізм (А. Беляков, О. Матвейчев, Д. Рашкофф); кібер-активізм (Д. Денинг); судовий активізм (Е. Хейвуд), секстремізм (Л. Оффманн, М. Дмитрієва); ЛГБТ-активізм (В. Суковата, Д. Вершиніна, А. Горшков); традиційний та посттрадиційний активізм (П. Фрідман); активізм-крафтивізм (К. Хіллер) тощо.

Відомо, що Артур Шлезінгер першим ввів термін «судовий активізм» у січні 1947 р., використавши його в роботі «Верховний суд: 1947», що надрукована в «Fortune Magazine». За визначенням Е. Хейвуда в авторському підручнику «Політологія» (2005 р.), термін «судовий активізм» означає прагнення суддів виступати арбітрами у колізіях політичного характеру не обмежуючись власними обов'язками правотлумачення. Отже, і тут читається негативне ставлення до «активності» як демонстративної поведінки.

Очевидно, що поняття «політичний активізм», звужуючи поняття активізм, пов'язане з феноменом системної дії суб'єктів, які спрямовують зусилля на постійну, усвідомлену, демонстративну участь у політиці.

Отже, використання терміна «політичний активізм» спрямоване на підкреслення екзальтованої, демонстративної форми протестної соціально-політичної поведінки. Її формами стали такі види активізму, як 1) радикальні антиконсьюмерістські дії; 2) практики «перешкод» чи «глушіння культури», хактивізм; 3) практики «добровільної простоти», споживчий ретретизм, дауншіфтінг, дегроус, фругалізм; 4) секстремізм. При цьому суб'єктами руху є молодіжні субкультури, ліві рухи, утопісти [7, с. 1–17].

Антиконсьюмерістські рухи – громадські протестні прояви, де об'єктом протесту виступають положення ідеології консьюмерізму – споживчої поведінки людини епохи капіталізму [8, с. 92]. Прихильники антикорпоративних (антиконсьюмерістських) акцій, спираючись на критику споживацтва філософа Бернара Стіглера, вважають, що сучасний капіталізм регулюється споживанням, а не виробництвом; рекламні технології по створенню споживчої поведінки призводять до руйнування психічної та колективної індивідуальності, до плеонексії, гіперспоживання; зростання корпорацій ставить під загрозу владу національних держав і суспільну сферу.

У західній науці для позначення активізму, що виникає на основі життєвої ідеології, розбіжної із загальноприйнятними нормами і цінностями суспільства споживання, використовували поняття «культурне творення» і «рух культурних перешкод». В Австралії широке поширення набув термін «кардинальна зміна», що означає відмову від міського життя на користь «простого життя» у сільських прибережних районах.

Так, до радикальних антиконсьюмерістських дій відносяться терористичні атаки американського вченого Унабомбера (прізвисько математика і соціального критика Т. Д. Качинські) в 1980–1990-х рр., який здійснював територистичні акти (відправив поштою 16 саморобних бомб у різні університети і авіакомпанії США;

в результаті загинуло 3 і поранено 23 людини), обґрунтовуючи їх власною теорією, викладеною ним у «Маніфесті знищення економічної і технологічної основи сучасного суспільства».

Ще одним видом радикального антиконсьюмеризму є діяльність представників «Ситуаціоністського Інтернаціоналу», одним з гасел якого стало: «Відносини повинні будуватися на терорі, якщо не на пристрасті». Організація заснована 5 грудня 1957 р. на міжнародному конгресі «революційно активних художників». Крім естетично-культурного посилу, ситуаціоністи орієнтовані на досягнення політичної мети. Ідеолог Інтернаціоналу Г. Дебор вважав, що революціонери повинні спиратися не на інтереси класів, а на власні інтереси. Визначивши своїм завданням «соціальну революцію», ситуаціоністи прагнуть покласти край капіталістичному відчуженню людства, замінивши його ерою звільнення існування, де життя стає мистецтвом, яке в ситуаціоністському трактуванні тяжіє до креативних практик. У Росії в якості послідовників ситуаціоністів визнана арт-група «Війна», що відома хуліганськими акціями на межі художнього перформансу та порушення закону.

Практики «перешкод» спрямовані на створення перешкод для ефективного функціонування соціоекономічної системи (фізичних, символічних, фінансових та ін.) Наприклад, привласнення чи псування реклами – дії, спрямовані на створення «підривного ефекту». Н. Кляйн називає такі практики «глушінням культури», визначаючи цю діяльність як зміну, трансформацію інформації до якісної зміни її змісту, наприклад, до протилежного (країна Мальборо стає у «глушників» «Країною раку», а логотип Apple перетворюється в череп) [9, с. 354–358]. Явний антиконсьюмерістський вектор, спрямований на створення перешкод споживанню, характерний для діяльності так званих «груп прямої дії». Одна з них – група «ритуального» опору «Whirl-Mart» – використовує в якості протесту «об'єднаний експеримент» і «ритуальні видовища», що поєднують в собі «мистецтво і дію». Активісти групи зазвичай заходять у великі торгові центри і починають мовчки возити по рядах порожні візки для покупок. Тим створюються фізичні та психологічні перешкоди для покупців.

«Практику перешкод» використовують і феміністські рухи в межах антиконсьюмерістських акцій. З 1960-х років феміністки піддавали критиці левову частку рекламних звернень, в яких була представлена жінка-домогосподарка. Вони розглядали таку рекламу як сексистську, що принижує жінок і спрямована на закріплення гендерної нерівності.

До антиконсьюмерістської практики «перешкод» відносять і так званий «хактивізм». Термін виник із з'єднання двох слів «hack» і «activism» і позначає вид соціального протесту, заснованого на заподіянні шкоди комп'ютерним мережам і їх користувачам з використанням Інтернет-технологій. Хактивізм включає віртуальні «сидячі страйки» і блокади, «бомбардування» електронної пошти, web-хакерство, комп'ютерні зломи, використання комп'ютерних вірусів. У політизованому варіанті хактивізм постає формою шпіонажу, інформаційного впливу, протесту. Прикладами є злом комп'ютерної мережі ВМС США іранськими хактивістами у 2013 р., або злом урядових сайтів України в 2012 р.

Практики «добровільної простоти», «простого життя» визначаються як відмова від матеріалістичних принципів життя. Незважаючи на глибоке історико-філософське коріння цієї ідеї, в сучасному значенні термін був вперше використаний в другій

половині 1930-х Р. Греггом, а популярність отримав на початку 1980-х завдяки Дусейну Елгіну, який описав випадки «ззовні простого, але внутрішньо багатого життя» в США. Життя «добровільної простоти», за думкою Д. Елгіна, означає свідоме життя на основі безпосереднього аналізу всієї перспективи життя людства [10, с. 32]. Такий стиль життя слід розрізняти із фактом спрощення характеру споживання через економічну кризу («недобровільна / вимушена простота»). Лідери руху «добровільної простоти» виступають за зменшення кількості робочого часу та збільшення обсягу часу, проведеного з дітьми, друзями, родиною, а також у рамках художніх і соціальних практик допомоги суспільству. На думку Дж. Хіза і Е. Портера, ідея «добровільної простоти» ґрунтується на положеннях хіпі про відсторонення від консьюмеризму у бік «буттєвого споживання» [11, с. 299].

Формами такого активізму стали «Сіетлський фонд раціонального стилю» – некомерційна організація, яка підтримує модельсерів і покупців на позитивні соціальні та екологічні зміни у світі, висловлюючи себе через унікальний вибір стилю для роботи, будинку, дозвілля тощо. Її організатори пропонують купувати одяг місцевого кустарного виробництва, а в харчуванні використовувати продукти органічного місцевого походження. Інша організація – рух «Повільної їжі» з офіційною назвою «Міжнародний рух за захист права на задоволення» пропагує регіональну кулінарію, відмову від фастфуду, екологічний туризм тощо.

На основі ідеї «добровільної простоти» оформились її практичні активістські рухи – «споживчий ретретизм», «дауншифтинг», «дегроус», «фрігалізм». Так, споживчий ретретизм – це рух за зміну повсякденного життєвого стилю, мотивований небажанням реалізувати життєві стратегії, які вважаються «нормальними» в суспільстві споживання. Це стиль життя, альтернативний або девіантний для споживчого суспільства. Так, в Австрії і Великобританії майже чверть людей у віці 30–59 років протягом 10 років добровільно зробили такі довгострокові зміни у власному житті, які призвели до зниження їх доходу. Поширеність споживчого ретретизму на пострадянському просторі невідома.

Аналогічний з позиції «змінення» стилю життя рух «дауншифтингу» – означає добровільну мету зниження статусної (кар'єрної) позиції, доходів та споживання і концентрації на саморозвитку. Дауншифтинг може проявлятися у зміні життєвих пріоритетів, зміні трудової зайнятості, у відмові від звичок (у сфері споживання), соціально-географічній мобільності та тощо. Вважається, що поняття «дауншифтинг» з'явилося до середини 1990-х років, але до цих пір має безліч смислів. Одні автори підкреслюють посилення особистого контролю у житті за рахунок мінімізації споживання. Інші акцентують увагу на зниженні робочої активності (кар'єрний дауншифтинг). В. Мерзлякова визначає «дауншифтинг» як індивідуальну поведінку, яка «пов'язана з усвідомленою відмовою від успішної, але повної стресів роботи (з відповідним зниженням доходу і соціального статусу), на користь спокійного життя, що дозволяє реалізувати власні мрії» [12, с. 34]. Інша дослідниця – Г. Запольских – пов'язала «дауншифтинг» із соціальною мобільністю і матеріальними можливостями середнього класу в західних країнах, чого не знайшла на пострадянському просторі взагалі [13]. І в цьому є певний сенс, оскільки рух «дауншифтингу» не є рухом бідних, а є рухом представників вищої еліти та середнього класу. На пострадянському просторі термін «дауншифтинг» з'явився в середині 2000-х років. Дослідники намагалися перевести його або підібрати вдалий термінологічний аналог. У результаті лінгвістичних пошуків та

Наукове видання

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

Науковий вісник РДГУ

Випуск 11

Підписано до друку 29.11.2013 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 23,95. Замовлення №149/1. Наклад 300

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
33028, м. Рівне, вул. Княгині Ольги, 8

П–16 Панорама політологічних студій : науковий вісник
Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне :
РДГУ, 2013. – Вип. 11. – 307 с.

УДК 32
ББК 66.0